
III. ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ

УДК 334

ДОСВІД КООПЕРАТИВНИХ БАНКІВ ІТАЛІЇ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВО- КРЕДИТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

А. О. Пантелеймоненко, доктор економічних наук

Хронічна проблема кредитування малого та середнього бізнесу в умовах фінансово-економічної кризи набула ще більшої гостроти через майже повне призупинення кредитної діяльності комерційними банками і значне скорочення обсягів аналогічних послуг з боку кредитних спілок. Це, у свою чергу, унеможливило успішний розвиток міського та сільського бізнесу, зосередженого в руках дрібних підприємців та одноосібних сільськогосподарських товаровиробників. Названа обставина стимулює вітчизняних учених і практиків до пошуку виходу з такої складної економічної ситуації. Окремі з них цілком справедливо вбачають можливий вихід у створенні вітчизняних кооперативних банків. Саме ця форма кредитно-кооперативних організацій характерна для багатьох країн світу, передусім Західної Європи, у складних умовах глобальної кризи демонструє свою стабільність і фінансову стійкість. Проте зарубіжний досвід не може бути впроваджений у вітчизняну практику без належного вивчення, оцінки й адаптації.

Оцінюючи стан вивчення проблем і перспектив розвитку кооперативних банків вітчизняними науковцями, слід зауважити, що окремі аспекти цієї багатогранної теми уже

розкриті у працях В. Гончаренка, Ю. Лузана, Лю Це Я та інших [2, 3, 4]. Проте досвід функціонування кооперативних банків, з огляду на їх особливу актуальність, ще потребує подальшого й усебічного дослідження.

Беручи до уваги цю обставину, зауважимо, що метою даної статті є загальна характеристика кооперативних банків Італії та аналітична оцінка відповідності основних рис їх організації і діяльності класичним принципам кредитно-кооперативних моделей Германа Шульце-Деліча і Фрідріха Вільгельма Райффайзена, а також обґрунтування доцільності використання окремих з них при формуванні вітчизняної моделі кооперативного банку.

У ході дослідження використано методи аналізу і синтезу, зокрема при формуванні загальної характеристики італійських кооперативних банків та оцінці їх відповідності класичним принципам «батьків» кредитної кооперації – Г. Шульце-Деліча і В. Райффайзена.

Відомо, що батьківщиною кредитної кооперації є Німеччина, де у середині XIX ст. паралельно почали діяти дві моделі товариств згаданих вище фундаторів світового кредитно-кооперативного руху Г. Шульце-Деліча і В. Райффайзена. Їх поява стала почат-

ком формування систем кооперативних банків у країнах Західної Європи [2, с. 1]. Сьогодні кооперативні банки посідають провідне місце в європейській системі банківського ринку. На початку 2009 р. у країнах Європи функціонувало 4200 місцевих кооперативних банків, кількість відділень яких приблизно становить 60 тис. У середньому вони охоплювали близько 20 % європейського фінансового сектора.

Їх послугами користувались 45 млн членів і 159 млн клієнтів [6].

Сучасний банківський сектор Італії включає *Banche Popolari* (BPs) (аналог німецьких «народних банків» – модель Г. Шульце-Деліча) і *Banche di Credito Cooperativo* (BCCs; модель, що діє за принципами В. Райффайзена). Класичні принципи обох моделей продемонстровані в табл. 1.

Таблиця 1

Кооперативні принципи моделей кредитних кооперативів Г. Шульце-Деліча і Ф.В. Райффайзена [5, с. 76]

Кооперативні принципи	
Г. Шульце-Деліча	В. Райффайзена
Наявність пайового капіталу і дивідендів	Принципове заперечення пайового капіталу
Необмежена відповідальність членів за зобов'язання кооперативу	Спільна (солідарна) відповідальність членів своїм майном за зобов'язання кооперативу
Широке і необмежене поле членства	Заборона членам брати участь у діяльності інших кооперативів
Надання кредитів як на виробничі, так і на споживчі потреби	Надання кредитів на виробничі потреби
Переважання короткотермінових кредитів	Переважання довготермінових кредитів
Надання кредитів не тільки членам кооперативу	Надання кредитів тільки членам кооперативу
Великий район дії кооперативу	Малий район дії кооперативу
Виплата винагороди членам спостережної ради	Визнання роботи спостережної ради безоплатною

Основна відмінність класичних моделей полягає у тому, що міські кооперативи Г. Шульце-Деліча (у подальшому *Volksbanken* – «народні банки») формували позичковий фонд за рахунок вкладів від своїх членів, а товариства В. Райффайзена (*Raiffeisenbanken* – «райффайзенбанки») аналогічний фонд створювали на основі державної позики, взятої під

солідарну відповідальність усіх членів («позикове коло»). Якщо, приміром, сучасні кооперативні банки Німеччини мають єдину систему «народних» і райффайзенбанків, які мало чим відрізняються між собою, то *Banche Popolari* й *Banche di Credito Cooperativo* зберегли окремі класичні ознаки. Особливо це стосується другої групи банків (табл. 2).

Таблиця 2

Головні особливості моделей італійських кооперативних банків [7, с. 5]

Характерні риси	Моделі італійських кооперативних банків	
	<i>Banche Popolari</i> (BPs)	<i>Banche di Credito Cooperativo</i> (BCCs)
1. Приоритетне обслуговування членів	Не передбачене	Згідно Закону про банки (Ст. 35), вони повинні надавати кредити передусім своїм членам. За дотриманням цієї норми слідкує Державний Банк Італії. Він може робити певні виключення
2. Обмеження радіусу дії	Не передбачене	Закон про банки (Ст. 35), передбачає, що існуючі законодавчі обмеження має чітко відображати статут кооперативного банку. Згідно цим критеріям, банкам може охоплювати суміжну область лише за умови, що його членами є 200 осіб з цієї області

Продовж. табл. 2

Характерні риси	Моделі італійських кооперативних банків	
	Banche Popolari (BPs)	Banche di Credito Cooperativo (BCCs)
3. Наявність акцій	Так	Ні
4. Принцип голосування на загальних зборах	Один член – один голос (Закон про банки, Ст. 30)	Один член – один голос (Закон про банки, Ст. 34)
5. Обмеження фінансової участі	Не більше 0,5 % від капіталу для фізичних осіб. А для юридичних осіб зобов'язання згідно статутної норми (Закон про банки, Ст. 30) не можуть перевищувати 10 % (інструкції «Vol regulations»)	50000 євро на одного члена, незалежно від того чи фізична, чи юридична особа (Закон про банки, Ст. 33)
6. Кількість членів на загальних зборах	Цивільний кодекс вимагає максимальної кількості членів, але хоча б не менше 10 % (Ст. 2539)	Цивільний кодекс вимагає максимальної кількості членів, але хоча б не менше 10 % (Ст. 2539). Асоціація BCCs рекомендує забезпечувати одного делегата з дорученнями від трьох членів
7. Управління лише з боку членів	Так. Особи, які не є членами, можуть бути власниками акцій, але беруть участь у загальних зборах на правах асоційованого члена (Закон про банки, Ст. 30)	Так
8. Розподіл чистого доходу	BPs зобов'язаний направляти не менше 10 % чистого доходу до резервного капіталу. Іншу частину згідно зі статутом або розподіляти серед членів, або спрямувати на благодійну діяльність (Закон про банки, Ст. 30)	Закон про банки, Ст. 37, вимагає, щоб BCCs відраховували щонайменше 70 % щорічного чистого доходу до резервного капіталу. Крім цього 3 % мають бути відраховані до спеціального фонду взаємодопомоги (Fondo Sviluppo SpA, у Федеральну кооперативну касу) для сприяння і розвитку кооперації
9. Право перетворення на акціонерне товариство	Можуть бути реорганізовані за рішенням членів. Держрегулятор також може дозволити злиття з іншою юридичною особою і перетворення на акціонерне товариство, у разі відсутності необхідного на зборах банку кворуму (Закон про банки, Ст. 31)	Для зміни статусу банк має бути ліквідованим. При цьому BCCs повинен мати внески у Fondo Sviluppo. У цьому випадку може відбуватися або злиття між Banche di credito cooperativo і перетворення їх на Banche Popolari, або інші банки, які мають акціонерну форму (Закон про банки, Ст. 36)

При цьому слід зауважити, що ці дві системи кооперативних банків носять більш децентралізований характер, ніж подібні системи інших країнах Західної Європи. Так, Національна асоціація Banche Popolari (Associazione Nazionale fra le Banche Popolari), будучи представницькою організацією, існує переважно для забезпечення ефективного функ-

ціонування платіжних систем [7, с. 6]. Щодо Banche di Credito Cooperativo, зазначимо, що при цілковитій автономності мають більш сформовану систему. На регіональному рівні BCCs об'єднані у 15 федерацій, які, у свою чергу, є членами національного фінансового об'єднання – Federcasse. Дані про кооперативні банки Італії демонструють табл. 3 та рис. 1 і 2.

Таблиця 3

Загальні дані про кооперативний банківський сектор Італії станом на 1.01.2007 р. [7, с. 4]

Група кооперативних банків	Кількість банків	Доля кредитів у загальній кількості, %	Доля депозитів у загальній кількості, %
Banche popolari (BPs)	38	20	22
Banche di credito cooperative (BCCs)	438	7	8
Всього	476	27	30

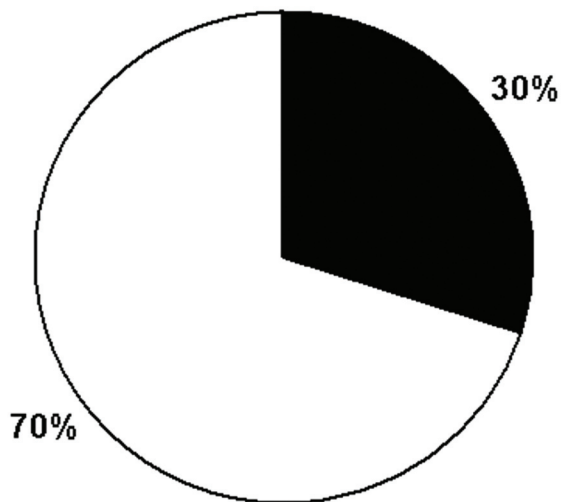

Рис. 1. Частка кредитів кооперативних банків до їх загальної кількості станом на 1.01.2007 р., % (авторська розробка на основі джерела [7]):
 ■ – кооперативні банки; □ – комерційні банки

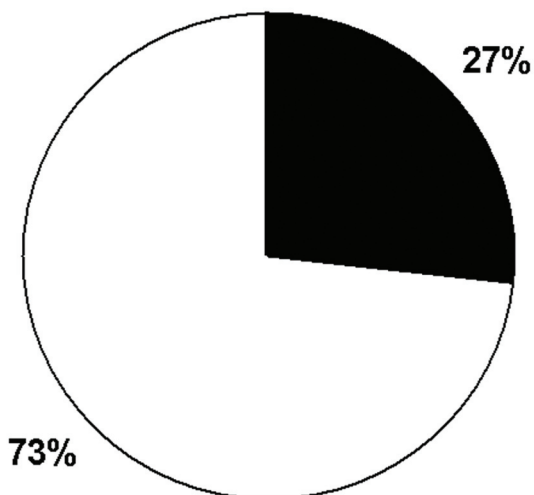

Рис. 2. Частка депозитів кооперативних банків до їх загальної кількості станом на 1.01.2007 р., % (авторська розробка на основі джерела [7]):
 ■ – кооперативні банки; □ – комерційні банки

За останні десять років у результаті швидкого розвитку інформаційних і банківських технологій, а також суттєвих змін у попиті на фінансові послуги у кооперативному банківському секторі Італії відбулися суттєві зміни. Так, злиття окремих банківських установ призвело до зменшення їх кількості, і разом з тим до значного збільшення банків «середнього розміру». При цьому значно розширилась мережа філій і відділень, що загострило міжбанківську конкуренцію на місцевих фінансових ринках. Це підштовхнуло і комерційні, і кооперативні банки до освоєння міжнародних ринків фінансових послуг. А ще більш активним цей процес став з розширення кордонів ЄС. Вихід на зарубіжні фінансові ринки приніс кооперативним банкам стрімке зростання. Останнє стосується передусім *Vanche popolari*. За короткий період цей провідний італійський кооперативний банк зміг приєднати до себе ощадні банки, дрібні місцеві комерційні банки (більшість з яких були компаніями з обмеженою відповідальністю), спеціалізовані та кооперативні банки (*Vanche di credito cooperativo*). У результаті цього утворилися цілі банківські групи. У більшості випадків відбулися суттєві зміни й у структурі власності, а також зміцнення позицій *vanche popolari*. Частка цієї кооперативної банківської групи на фінансовому ринку за останні десять років збільшилася з 16,8 до 21,1 %. Зараз вона охопила 27,3 % населення країни. Кооперативні банки Італії (*Vanche popolari* та *Vanche di credito cooperativo*) на початок 2009 р. мали вже 13422 місцевих відділень (табл. 4) [8, с. 2–3].

Таблиця 4

Динаміка зростання кількості відділень кооперативних банків Італії протягом 1998–2008 рр. [8, с. 15]

Група кооперативних банків	Роки					
	1998	2000	2002	2004	2006	2008
<i>Vanche popolari</i>	5545	6113	6871	7388	7808	9314
<i>Vanche di credito cooperativo</i>	2773	2954	3192	3465	3753	4108
Всього	8318	9067	10063	10853	11561	13422

У цілому ж кооперативні банки Італії охоплюють 39 % фінансового ринку, що є значним прогресом [8, с. 4]. Проте в умовах фінансової кризи їхня діяльність цілком закономірно має певні ускладнення. Так, за результатами перших трьох кварталів 2008 р. дещо погіршилась якість кредитного портфеля. Разом з цим знизилась ліквідність і прибутковість. Рентабельність власного капіталу (ROE) *Banche popolari*, стала нижчою, ніж у окремих комерційних банках – 8 проти 10 %. Несуттєво ситуація змінилася і у 2009 р. Проте й за цих негативних проявів, фінансовий стан італійських кооперативних банків є не гіршим за загальну ситуацію у системах кооперативних банків інших країн Європи. Компетентні аналітики свідчать про те, що при незначних фінансових втратах вони не втратили своєї соціальної спрямованості. Як і багато років тому, кооперативні банки поєднують ефективне управління ризиками працівниками банків з демократичні принципи управління з боку членів-власників («дух активної демократії») та загальнолюдськими цінностями при підтримці місцевих громад [8, с. 7–12].

При цьому слід зазначити, що кооперативні банки виявились найбільш підготовленими до випробувань кризою. Ще до її перших проявів Міжнародний валютний фонд провів глибоке дослідження і опублікував аналітичний огляд під назвою «Кооперативні банки і фінансова стабільність» («*Cooperative Banks and Financial Stability*», 2007 р.). У ньому було здійснено порівняльний аналіз 11090 приватних комерційних, 3072 (73,1 % від загальноєвропейської кількості) кооперативних і 2415 ощадних банків країн Європи, у результаті чого встановлено суттєві переваги кредитно-кооперативного фінансового сектора провідних західноєвропейських держав, що, безумовно, стосується італійських кооперативних банків.

Головні з визначених переваг полягають у тому, що:

- кооперативні банки у своїй діяльності дотримуються менш ризикової стратегії у здійсненні їх фінансової діяльності, ніж невеликі комерційні банківські фінансові установи;
- характерною є більша стабільність кооперативних банків у порівнянні з комерційними

через високий рівень капіталізації і стійкості ресурсної бази;

- значне поширення кооперативних банків сприяє звільненню банківської системи від неефективних комерційних банків;
- розгалуженість системи дозволяє оптимізувати фінансові потоки, ефективно розподілити ризики, скоротити витрати, оптимізувати спектр банківських операцій, максимально захисти кооперативну інфраструктуру від небажаних впливів зовнішнього середовища;
- стійка система рефінансування (завдяки автономності);
- захищеність системи кооперативних банків від ефекту «доміно», завдяки сконцентрованої на другому рівні інформації про реальний фінансовий стан місцевих кооперативних банків;
- наявність внутрішньосистемних гарантійних фондів, кошти яких забезпечують фінансове оздоровлення кооперативів;
- внутрішня консолідація, характерна для кооперативної системи;
- дотримання фундаментальних кооперативних принципів [2].

На основі вищезазначеного можна зробити висновок про те, що, незважаючи на загальноєвропейську тенденцію до «комерціалізації» кооперативні банки Італії у своїй діяльності продовжують керуватися базовими принципами «батьків» кредитної кооперації – Г. Шульце-Деліча і В. Райффайзена, що зберігає їх соціальну місію. При цьому вони є досить ефективними фінансовими установами і демонструють фінансову стійкість в умовах світової фінансово-економічної кризи. Враховуючи названі обставини, їх досвід можна враховувати при формуванні вітчизняної моделі регіонального кооперативного банку. Передусім, на нашу думку, можна використати елементи організації *Banche di Credito Cooperativo*, що відповідають ідеям В. Райффайзена.

Очевидно те, що створення кооперативних банків в Україні не можливе без фінансової підтримки держави. Приміром, формування статутного капіталу може мати таку пропорцію, за якої 70 % становлять державні кошти (надані у вигляді цільової позики під солідарну

відповідальність членів) і 30 % вклади членів регіонального кооперативного банку. Для забезпечення фінансової стабільності можна використати італійський довід щодо формування високого рівня їхньої капіталізації за рахунок відрахування щонайменше 70 % із щорічного чистого доходу до резервного капіталу. Крім цього, цілком логічно певний процент відраховувати до «Фонду розвитку кооперативних банків» (аналогічного італійському – Fondo Sviluppo SpA), що може бути створений при представницькій організації регіонального чи національного рівня.

Проте, як зазначалося вище, в українській практиці можна використовувати лише окремі елементи організації і діяльності італійських кооперативних банків. Слід враховувати той факт, що упродовж тривалого часу, через специфіку фінансової системи Італії та досить високий рівень життя населення, такі банки пішли шляхом відхилення від класичних кооперативних принципів у бік «комерціалізації». А в Україні, у разі створення кооперативних банків, з огляду на складність економічної ситуації, доцільно орієнтуватися на класичні кооперативні принципи, щоб у повній мірі використати всі переваги цієї форми кредитного кооперативу, передусім статусу неприбутковості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бубнов Л. И. Кредитные кооперативы способны устоять перед финансовыми цунами [Электронный ресурс] / И. Л. Бубнов. – Режим доступа : <http://www.orema.ru/766>.
2. Гончаренко В. В. Кредитна кооперація. Форми економічної самопомогі сільського і міського населення у світі та в Україні (теорія, методологія, практика) / В. В. Гончаренко. – К. : Глобус, 1998. – 330 с.
3. Лузан Ю. Я. Кооперативні банки – важливий фактор зростання аграрної економіки / Ю. Я. Лузан // Економіка АПК. – 2004. – № 3. – С. 95–97.
4. Лю Це Я. Державне регулювання розвитку кредитної кооперації в умовах ринкової економіки (на прикладі КНР) : дис. ... ступ. канд. екон. наук : спец. 08.00.03 / Це Я Лю. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. – 223 с.
5. Пантелеймоненко А. О. Аграрна кооперація в Україні: теорія і практика : монографія / А. О. Пантелеймоненко. – Полтава : РВЦ ПУСКУ, 2008. – 347 с.
6. European co-operative banks in financial and economic turmoil Contribution of the EACB to the Expert Group Meeting on «Co-operatives in a world in crisis» and the International Year of Co-operatives United Nations. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/esa/socdev/egms/docs/2009/cooperatives/eacb.pdf>.
7. Gutiérrez E. The Reform of Italian Cooperative Banks: Discussion of Proposals / E. Gutiérrez. – Washington : International Monetary Fund, 2008. – 18 p.
8. Tarantola A. M. Cooperative Banks and Competition: Local Vocation and Governance Issues / A. M. Tarantola. – Taormina : Bank of Italy, 2009. – 17 p.

УДК 334.732.2

О НЕОБХОДИМОСТИ СОЗДАНИЯ БАНКА КООПЕРАТИВНОГО КРЕДИТА

**В. К. Крутиков, доктор экономических наук;
Ю. В. Кузьмина, кандидат экономических наук**

Отличительным признаком развитой банковской системы рыночного типа является многообразие входящих в нее кредитных

учреждений. Выбор в пользу той или иной формы организации учреждения определяется как соображениями прибыльности, так и